

ברכות ב

משה שווערד

הקדמה

1. טעם התחלת תשב"פ במצוות קריאת שמע של ערבית

• ספר שפתי חכמים

דף ב' ע"א משנה מאימתי קורין שמע. עה שפחה רבינו הקדוש חורה שנעל פה בק"ש, י"ל לפי שרנה רבינו הקדוש לפתוח חורה שנע"פ, ונעין פתיחת חורה שנכחה, ונפרט טחית זה שנחן של ישראל, דחית. (חולין ז"א פ"ב) הניצין ישראל לפני הקב"ה, יופר ממלאכי השרת, שנה"ש אין מזכירין את השם, אלא לאחר ג' תיבות, כדכתיב קדוש קדוש קדוש ה' זכרות וגו', וישראל מזכירין את השם אחר ג' תיבות, שאלמר שמע ישראל ה' וגו' עיי"ש, והנה חורה שנכחה שניתנה להם לישראל ולא למלאכי השרת, היא פותחת זראטית זרא אלקים וגו', והרי היא ניתנו לישראל, להזכיר את השם אחר ג' תיבות, וכן ק"ש ניתנו להזכיר השם אחר ג' תיבות, הרי פתיחת חורה שנכחה ושנע"פ שווין נחתלתן, ונשנחן של ישראל. ואפשר היינו כוונת סיום וסמיכות זרכת ק"ש דשמית, הנותר נעמו ישראל זאהנה, שמע ישראל ה' וגו', ר"ל שנותר נעמו ישראל זאהנה והא דחיי שהרי ניתן להם להזכיר השם אחר ג' תיבות, שמע ישראל ה' וגו', עה שלא ניתן אפילו למלאכי השרת, וכן נשל ערבית, אהב עמו ישראל, שמע ישראל ה' וגו', ולכן ג"כ ואהנת את ה' אלקיך וגו', שהרי דודי לי ואני לו זאהנה. ובה

• ספר שערים מצוינים בהלכה

דף ב. משנה מאימתי קורין את שמע. רבים מדקדקים על מה שהתחיל רבינו הקדוש במצות קר"ש. ונראה עפמש"כ התוס' (ריש מס' שבת) דדרך הש"ס להתחיל לפי הסדר, כגון במס' פסחים מתחיל ליל י"ד ואח"כ ביום י"ד ואח"כ בשחיטת פסחים לאחר חצות כו', וכן במס' יומא מתחיל בשבעת ימים קודם יוה"כ ואח"כ בערב יוה"כ כו', וכן בשבת עי"ש. ולפ"ז במסכתין נמי, דכשנעשה האדם בר מצוה מתחיל חיוב המצות עליו בתחלת הלילה מיום ראשון דשנת י"ד [ע"י במג"א (או"ח סי' נג ס"ק יג) וטו"ז (שם סק"ו) ובב"ח (שם) דלא בעינן י"ג שנים מעת לעת. ולאריכות ע"י בש"ך (חור"מ סי' לה סק"א) ובמשל"מ (אישות פ"ב הכ"א)], ונמצא שהמצוה הראשונה שמתחיל הוא מצות קר"ש דערבית. ובה יש לפרש הגמ' כברייתו של

גליוני מנחת חן

ובצל"ח פי"ג טעמים (א) דכמו דתחילת עשרת הדברות
בהר סיני פתח באנכי ה' אלקיך, כן בהתחלת תושבע"פ התחיל
ביחוד ה'. (ב) פן ח"ו תחשוב, כשם שיש שתי תורות (בכתב
ובע"פ) כך חלילה יש שתי רשויות, ע"כ התחיל בק"ש. (ג)
להראות דבתורה שבכתב עצמה מפורש דתושבע"פ עיקר, דבק"ש
פתח ושננתם... ולדבר בס... ואם קאי על תושב"כ מה הרעש, כיון
דכתיבא בספרו איך תשכח ממנו?, וע"כ כל עיקר הני אזהרות
להגות בתורה כל ימינו הוא בשביל תושבע"פ.

צל"ח מסכת ברכות דף ב עמוד א

מאימתי וכו'. התחיל רבינו הקדוש בק"ש, ועיין מה שכתבתי בפתיחה בשם הרמב"ם שרצה לשנות במס'
זו כל דיני ברכות, גם ברכות המצות, ואין לך מצוה מתמדת פעמים בכל יום, לכן התחיל בק"ש. ועדיין
יש לדקדק דהיה לו להתחיל בתפלה שהיא ג' פעמים בכל יום, ועיקרה היא הברכות שמנה עשר ברכות.
ונראה לי כיון דק"ש היא קודם התפלה לכן הקדימה. ואמנם יתכן זה לר' יוחנן דאמר שגם בערבית צריך
לסמוך גאולה לתפלה, אבל לרבי יהושע בן לוי לקמן דף ד' ע"ב דתפלות באמצע תקנום, וא"כ בערבית
אדרבה היא קודמת לק"ש, א"כ הדרא קושיא לדוכתא למה לא התחיל רבינו הקדוש בדין תפלה. וצל"ל
דכיון דק"ש היא מדאורייתא ותפלה היא מדרבנן ולכך התחיל במצות של תורה. ולפי זה קשה לרב יהודה לקמן דף
כ"א ע"א דק"ש ג"כ היא דרבנן, למה הקדימה התנא. וצל"ל דר' יהודה כר' יוחנן ס"ל דגם בערבית צריך לסמוך גאולה לתפלה.

ספר בניהו בן יהוידע על ברכות דף ב/א

ולפי פשוט המשנה נראה לי בס"ד טעם הא דפתח במצות קריאת שמע תחלה, דאיכא במדרש בראשית
פרשת צ"ח אבא אמר מכאן זכו ישראל לקריאת שמע, בשעה שהיה יעקב אבינו נפטר מן העולם, קרא
לשנים עשר בניו, אמר להם, שמעו אל אביכם שבשמים, שמא יש בלבבכם מחלוקת על הקב"ה, אמרו
לו, שמע ישראל אבינו, כשם שאין בלבבך מחלוקת על הקב"ה, כך אין בלבבנו אלא ה' אלקינו ה'
אחד, אף פירש בשפתיו ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רב שמואל, הוא הדבר שישראל משכמים ומעריבים בכל
יום ואומרים, שמע ישראל אבינו ממערת המכפלה, אותו הדבר שצויתנו, עדיין הוא נוהג, ה' אלקינו ה' אחד, עד כאן לשונו:
נמצא קריאת שמע זכינו בה מכח יעקב אבינו עליו השלום, ואליו אנחנו אומרים, שמע ישראל
אבינו כי ה' אלקינו הוא ה' אחד, וידוע כי רבינו הקדוש היה ניצוץ יעקב אבינו, ולכן נקרא רבי
יהודה הנשיא ראשי תיבות ניצוץ של יעקב אבינו, ובזה מובן היטב הטעם שפתח רבי במצות קריאת
שמע תחלה, כי מצוה זו שייכה לו:

2. **מצוות קריאת שמע של ערבית**

גליוני מנחת חן

ע"י חתן סופר (ח"ב דף נ"ו) ד' שיטות: (א) דעת הרשב"א
בתשובה (סי' ש"כ) דרק פסוק ראשון מה"ת, וכ"כ ב"י (סוסי" ס"ג)
- וכ"כ חינוך (מ' תי"ט). (ב) דעת רש"י ריש ברכות דפרשה
ראשונה כולה מה"ת, אבל ב' פרשיות אחרות מדרבנן, ולכך רק
פרשה א' צריך אחר צאה"כ וכן דעת רא"ם בס' יראים שכ' כיון
דחייב ק"ש נלמד מובשכבך ובקומך והרי"ז נאמר בענין פרשה
ראשונה וכ"כ רבינו יונה. (ג) דעת הרמב"ם (פ"א ק"ש) דקורא
מה"ת ג' פרשיות, שמע, והי' אם שמע, ויאמר, וכן נראה דעת
התוס' ריש ברכות שהק' על רש"י דיוצאין בק"ש על המטה, דא"כ
ג' פרשיות הי' להם לקרות. (ד) דב' פרשיות מה"ת מצד חובת ק"ש
והפרשה השלישית מה"ת מצד מצות זכירת יצי"מ - וכן משמע
מחיי אדם (כלל כ"א).

ספר מגדים חדשים

וראיתי (בקובץ תל"א תורה בילגורי תרל"א),
 מונח בשם הגר"א ז"ל, שרבי רמז שמו
 בתחילת המשניות, ד"מאימתי" הוא ר"ם מעולם
 אין ידו מונחת תחת ירכו, דלהכי נקרא רבינו
 הקדוש ע"ש. ול"צ דעדיין אין מרומז בזה שמו.
 ולהאמור אמי שפיר, דשמו מרומז במאימתי
 שהוא בגימטריא אמי יהודה קדוש, והוסיף רבי
 לרמוז למה קראוהו קדוש והוא בר"ם של
 מאימתי וכמ"ס הגר"א ז"ל.

ספר בניהו בן יהודע על ברכות דף ב/א
 והנה רבינו הקדוש התחיל מאימתי, ומקשים, הוה ליה למימר אימתי, ואמרת כי רמז בראשי תיבות
 אני יהודה מחבר משנה תורת י-ה, גם ראש המשנה מ' פתוחה וסופה מ"ם סתומה עולה מספרם
 תמר, על דרך [תהלים צ"ב י"ג] צדיק כתמר יפרח ואמרו רבותינו ז"ל כל מעוכות של בית רבי תמר
 שמם וסודם ביארנו במקום אחר, גם הוסיף אות מ' כדי שיהיה בראש תורה שבעל פה אותיות אמי
 כי תורה שבעל פה נקראת אם ושבתב אב:

פתח עינים מסכת ברכות דף ב עמוד א
 מאימתי וכו' ראשונים שאלו דהול"ל אימתי קורין. ואפשר דרך רמז שרצה לחבר תורה שבכתב
 ותורה שבע"פ כי סוף התורה לעיני כל ישראל הרי שסיים באות למ"ד וגם סוף המקרא בסוף ד"ה
 סיים ויעל ולכן התחיל במ"ם מאימתי שתהא סמוכה למקרא... ומהר"ש סיריליו בשם גאון כתב
 מאימתי כמו מתי אבא ואראה פני אלקים... א"נ דרך רמז פתח בק"ש דערבית שהיא המצו' ראשונה
 שמקיים בר מצוה אחרי שהשלים י"ג שנה ונכנ' בי"ד אור לי"ד תחילת חיובו במצות על הרוב מקיי' מצות
 ק"ש דערבית וזו מצוה ראשונה:

חידושי הריטב"א מסכת מגילה דף ב עמוד א
 מגילה נקראת בי"א בי"ב וכו'. הא דקתני לישנא דמגילה נקראת ולא קתני לישנא דקורין את המגילה
 כדקתני התם (ברכות ב' א') קורין את שמע, משום דהכא קריאה אחת שאחד קורא וכולם בשמיעה,
 משא"כ בק"ש שכל אחד מהם חייב לקרוא ולשנן בפיו ואין אחד מהם מוציאם ואפילו בצבור

הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ברכות דף ב עמוד א
 "קורין". בשנות אליהו להגר"א ביאר מה שנקט תנא קורין לשון רבים ולא כמו שנקט לקמן (יא א)
 בשחר מברך לשון יחיד, והוא משום שק"ש גופיה אינה כברכותיה, שש"ץ פורס על שמע וקורא
 אלא כל אחד קורא בפ"ע... והטעם בכך פשוט, משום שיסוד ומהות מצות ק"ש הוא קבלת עומ"ש
 ועל מצות, וזה צריך כ"א לקבל על עצמו ואין אחד יכול לקבל על חבירו כשאר מצוות שבגוף.

תפארת ישראל - יכין מסכת ברכות פרק א
 א) קורין. מלת קרא יש לו ד' הוראות, א) קריאת שם, כמו ולחושך קרא לילה, ב) קריאה להרחוק שיבא
 אליו, כמו ויקרא לבנו ליוסף, ב' הוראות אלו אינן שייכות כלל בק"ש, ג) קריאה בספר, כמו וקרא בו כל
 ימי חייו, גם זו ההוראה אי אפשר שתהיה במלת קורין, דהרי מותר לקרותה בע"פ (כא"ח סי' מ"ט), ד)

אבל הוא לשון קריאה בקול לפרסום, כמו וקראתם דרור, מקרא קודש, ויקרא לפניו ככה, קרא בגרון אל תחשך, וה"נ ר"ל שמצוה לקרות פסוק ראשון בקול כדי לעורר הכונה בהפסוק שיקראו אחריו בשעה האחרונה שנחיה בעה"ז (עי' טוא"ח סי' ס), אולם נקט לשון רבים דאין אחד מוציא חבירו יד"ח משא"כ לענין ברכה במשנה ד':

1. חידושי הרשב"א מסכת ברכות דף ב עמוד א

מתני' מעשה ובאו בניו מבית המשתה, מה ששנינו כאן מעשה ובאו בניו, נ"ל דלאו למימרא שעשה ר"ג כדבריו ודלא כרבנן, אלא אדרבא אתא לאשמועינן מדעשה מעשה דלא נחלקו עליו חכמים אלא בלכתחלה ומשום סייג שאלו נחלקו עליו לא היה עושה מעשה כדבריו וכדמשמע בגמרא וכדבעינן למכתב עלה קמן [ט' א'], וכדמוכח נמי סיפא דמתני' דקתני ולא זו בלבד אלא כל שאמרו חכמים עד חצות מצותה עד שיעלה עמוד השחר דאלמא בהא אף רבנן מודו בה, אבל בירושלמי פירשוהו כמו שאר מעשה שהביאו בכל מקום לומר שעשה מעשה כדבריו, דגרסינן התם מעשה ובאו בניו פליג על רבנן ועבד עובדא כותיה, והא רבי עקיבא פליג על רבנן ולא עביד עובדא כותיה והא רבי שמעון פליג על רבנן ולא עביד עובדא כותיה וכו' כדאיתא התם, ומשני שניא היא הכא שהיא לשנון מעתה משיעלה עמוד השחר, ואית דבעי מימר תמן בשהוי יכולין לקיים דברי חכמים ברם הכא כבר עבר חצות ולא היו יכולין לקיים דברי חכמים אמר לון עבדון עובדא כותיה ע"כ בירושלמי, ואנו אין לנו אלא כגמרתנו ושמא אף מסקנא דירושלמי כן בדעבד דאי אפשר לקיים דברי חכמים לכ"ע קורין אפילו לאחר חצות.

2. קרבן אורה מסכת ברכות דף ב עמוד א

מאימתי כו'. הנה שיטת תלמידי רבינו יונה בזה, דלרבנן דאמרי עד חצות משום סייג היינו דאפילו בדעבד לא יצא, והכריחו לזה, דאי הסייג הוא רק לכתחילה, אם כן מאי איריא עד חצות, הלא חכמים עשו סייג לקרותה תיכף בשעת צאת הכוכבים, כדתניא (להלן ד' ע"ב) חכמים עשו סייג כו', אלא על כרחך צריך לומר דהא דאמרי רבנן עד חצות היינו אף בדעבד, ור"ג שאמר עד שיעלה עמוד השחר היינו בדעבד, אבל לכתחילה משעת צאת הכוכבים.

אבל יש לדקדק מהא דלקמן (דף ט' ע"א) דאמרו בניו של ר"ג לר"ג רבנן פליגי עלך ויחיד ורבים הלכה כרבים, או דילמא כו', והאי דקאמרי עד חצות כדי להרחיק. ולשיטת תר"י האמת הוא דלרבנן אחר חצות אין צריך לקרות עוד, ומשום סייג כדי כו', דהסייג הוא בדעבד, ואכתי פליגי עלי' דר"ג, ויחיד ורבים הלכה כרבים. ודוחק לחלק בין אי הפטור לרבנן אחר חצות הוי מדאורייתא או מדרבנן...

3. רש"י מסכת ברכות דף ב עמוד א

עד סוף האשמורה הראשונה - שליש הלילה, כדמפרש בגמרא, (ברכות/ דף ג א) ומשם ואילך עבר זמן, דלא מקרי תו זמן שכיבה, ולא קרינן ביה בשכבך, ומקמי הכי נמי לאו זמן שכיבה, לפיכך הקורא קודם לכן - לא יצא ידי חובתו, אם כן למה קורין אותה בבית הכנסת, - כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, והכי תניא בבבביתא בברכות ירושלמי, ולפיכך, חובה עלינו לקרותה משתחשך, ובקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מטתו - יצא.

4. תוספות מסכת ברכות דף ב עמוד א

מאימתי קורין וכו' - פי' רש"י ואנן היכי קרינן מבעוד יום ואין אנו ממתנין לצאת הכוכבים כדמפרש בגמ' על כן פירש רש"י שקריאת שמע שעל המטה עיקר והוא לאחר צאת הכוכבים. והכי איתא בירושלמי אם קרא קודם לכן לא יצא ואם כן למה אנו מתפללין קריאת שמע בבית הכנסת כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. תימא לפירושו והלא אין העולם רגילין לקרות סמוך לשכיבה אלא פרשה ראשונה (לקמן דף ס:) ואם כן שלש פרשיות היה לו לקרות. ועוד קשה דצריך לברך בקריאת שמע שתים לפניו ושתים לאחריה בערבית. ועוד דאותה קריאת שמע סמוך למטה אינה אלא בשביל המזיקין כדאמר בסמוך (דף ה.) ואם תלמיד חכם הוא אינו צריך. ועוד קשה דא"כ פסקינן כרבי יהושע בן לוי דאמר תפלות באמצע תקנום פי' באמצע בין שני קריאת שמע בין קריאת שמע של שחרית ובין ק"ש של ערבית. ואנן קיי"ל כר' יוחנן דאמר לקמן (דף ד:) איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה. לכן פי' ר"ת דאדרבה קריאת שמע של בית הכנסת עיקר. ואם תאמר היאך אנו קורין כל כך מבעוד יום. ויש לומר דקיימא לן כרבי יהודה דאמר בפרק תפלת השחר (דף כו.) דזמן תפלת מנחה עד פלג המנחה דהיינו אחד עשר שעות פחות רביע ומיד כשיכלה זמן המנחה מתחיל זמן ערבית. ואם תאמר היאך אנו מתפללין תפלת מנחה סמוך לחשכה ואפילו לאחר פלג המנחה. יש לומר דקיימא לן כרבנן דאמרי זמן תפלת המנחה עד הערב ואמרינן לקמן (דף כז.) השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. מכל מקום קשיא דהוי כתרי קולי דסתרן אהדדי שהרי מאיזה טעם אנו מתפללין ערבית מיד לאחר פלג המנחה משום דקיימא לן דשעת המנחה כלה כדברי רבי יהודה ומיד הוי זמן ערבית ובזמן התפלה עצמה לא קיימא לן כרבי יהודה אלא כרבנן. על כן אומר ר"י דודאי קריאת שמע של בית הכנסת עיקר ואנו שמתפללין ערבית מבעוד יום סבירא לן כהני תנאי דגמרא דאמרי משעה שקדש היום וגם משעה שבני אדם נכנסים להסב דהיינו סעודת ע"ש והיא היתה מבעוד יום ומאותה שעה הוי זמן תפלה. וגם ראי

(לקמן כז) דרב הוי מצלי של שבת בערב שבת ומסתמא גם היה קורא קריאת שמע. מכל אותן הראיות משמע דקריאת שמע של בית הכנסת היא עיקר. והא דקאמר בירושלמי למה היו קורין בבהכ"נ וכו' אומר ר"ת שהיו רגילין לקרות ק"ש קודם תפלתם כמו שאנו רגילין לומר אשרי תחלה ואותה ק"ש אינה אלא לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. ומכאן נראה מי שקורא ק"ש על מטתו שאין לברך וגם אינו צריך לקרות אלא פרשה ראשונה.

5. חידושי הרשב"א מסכת ברכות דף ב עמוד א

א"כ מה שנהגו לקרות אותה קודם הזמן הזה אין יוצאין בה ידי חובה ולא נהגו כן מתחלה אלא כדי לעמוד בתפלה בבית הכנסת מתוך דברי תורה לפי שאלו לא היו מתפללין תפלת הערב עד צאת הכוכבים היה כל אחד הולך לביתו ולא היו מתפללין בצבור שהיה להם טורח להתאסף לאחר מכאן ופעמים היו שוכחין ולא היו מתפללין כלל, ולפיכך משום טורח הצבור התירו להתפלל תפלת הערב קודם הזמן הזה וקורין את שמע בברכותיה כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה וחזרין וקורין אותה סמוך למשתן בשעת שכיבה, וכן כתב רש"י ז"ל והראב"ד ז"ל והרב רבי יצחק אבן גיאת והרבה מן הגאונים ז"ל ...

וכתבו בתוס' דלפ"ז צריך לברך על ק"ש שעל מטתו לקרות את שמע וכן כתב רב עמרם וה"ר יצחק ב"ר אשר ז"ל, ור"ת ז"ל לא נראה לו דברים אלו חזא דק"ש שעל מטתו אין אנו קורין אותה אלא פרק ראשון ושלא בברכותיה, ועוד דא"כ מנהג שלנו כריב"ל דאמר תפלות באמצע תקנום ואנן קי"ל כרבי יוחנן דאמר צריך לסמוך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית, ולפיכך פי' הוא ז"ל דק"ש של בית הכנסת עיקר, אלא דאנן כר"י עבדינן דאמר תפלת המנחה עד פלג המנחה, דאלמא משם ואילך הוי לילה והוא שעה ורביע קודם לצאת הכוכבים ואמרינן בגמ' מאן דעבד כר"י עבד ורב נמי צלי של שבת בערב שבת כר"י, ואף על גב דעבדינן כר"י בק"ש ובתפלה כרבנן ודמיה לשזרה וגלגלת, [עירובין ז' א'] דתרי קולי דסתרי אהדדי, י"ל דלגבי תפלה הקלו ...

ונשאל מרבניו האיי גאון ז"ל לענין צבור שמתפללין ערבית וקורין שמע קודם צאת הכוכבים ולא מצי איניש לעכובינהו אי זהו עדיף לצלוויי בהדיהו ולשבוק קרית שמע עד צאת הכוכבים, או לעכובי עד צאת הכוכבים ולצלוויי ביחיד במסמך גאולה לתפלה, והשיב דבארץ ישראל עושין כן מתפללין ערבית ואח"כ קורין בזמן ק"ש ולא איכפת להו למסמך גאולה לתפלה של ערבית, וחזינן דק"ש עדיף יותר בעונתה וסימן לדבר צאת הכוכבים דאורייתא עדיף ממסמך גאולה לתפלה היכא דלא אפשר לצלוויי, ואי צלי ראשונה דבהדי צבורא רשות ושניה חובה שפיר דמי ע"כ. ובתו' אמרו דאיכא למימר דמה שנהגו לקרותה עכשיו קודם צאת הכוכבים משום דסבירא לן כשאר התנאין דברייתא דמקדימין זמן ק"ש לצאת הכוכבים, וכן כתב הרב בעל המאור ז"ל כמותם דכדאי הן התנאים האחרים לסמוך עליהן בשעת הדחק של צבור, ואינו מחזור בעיני דהא משמע דלמסקנא דאסיקנא דכהן לחוד ועני לחוד דבני אדם היינו עני וכדכתבינן לקמן, וא"כ אין לך בברייתא מוקדם ליציאת הכוכבים אלא או ר"א או ר"מ, ושיעוריה דר"מ אי אפשר לעמוד עליו קודם יציאת הכוכבים וכדאיתא בגמרא דבין השמשות דר"י קאמר, וכיון שכן ליכא אלא ר"א, ור"א לגבי ר' יהושע ליתיה דשמותי הוא, ועוד דהוה ליה יחיד לגבי רבים, וכשתמצא לומר נמי דבין ר"מ לר"י איכא כל בין השמשות דר"י וכמו שאני כותב לפנינו משם הראב"ד ז"ל, מ"מ לית הלכתא כר"מ במקום ר"י וכל שכן במקום ר' יהושע ור' יהודה ור' אחא ור' חנינא דרבים נינהו.

6. צל"ח מסכת ברכות דף ב עמוד א

רש"י ד"ה עד סוף וכו', ומקמי הכי נמי לאו זמן שכיבה וכו'... אלא דאכתי קשיא מנ"ל לרש"י דכולי עלמא מודו דק"ש תליא בזמן שכיבה, וחכמים ורבנן גמליאל דסברי כל הלילה אלא שנחלקו בהרחקה אבל לתרווייהו זמנה מן התורה כל הלילה הוא משום דס"ל כל זמן שבני אדם שוכבין, ודלמא טעמא דידהו דלא תליא בשכיבה כלל אלא בערב ובקר, וס"ל כרבנן דלקמן בפרק תפלת השחר דמנחה עד הערב, ולכן ס"ל כל הלילה, ולפ"ז ממילא לדידן דקי"ל דעביד כמר עביד יוצא ג"כ בק"ש דבית הכנסת. ונראה דס"ל לרש"י כיון דמצינן לכמה תנאי דס"ל בודאי דתליא בזמן שכיבה דהיינו ר"א דמתני', וכן כולהו תנאי דברייתא דלקמן ע"ב, ולא מצינו חולק בפירוש, לא משוינן פלוגתא חדשה, וסובר רש"י דגם ר' יהודה בעי זמן שכיבה לק"ש, ודלא כתוס' לקמן ע"ב בד"ה אמר ליה. ור' יהודה שהקשה לר' מאיר [לקמן ע"ב], היינו משום דלדידיה אף דרשאי להתפלל ערבית אחר פלג המנחה, אבל ק"ש אינו רשאי לקרות דק"ש לא תליא בתפלה.

7. רבינו יונה על הרי"ף מסכת ברכות דף א עמוד א

וחכמים אומרים וכו' חכמים ור"ג חולקין על ר' אליעזר בסוף הזמן ודורשין ובשכבך כל זמן שבני אדם שוכבין במטותיהן ואפילו חכמים דאמרי עד חצות (דף ד: ודף ט א) אינם חולקין עם רבן גמליאל בענין הדרשה דובשכבך דמודו זמן התורה זמנה כל הלילה אלא פלוגתא דר"ג וחכמים הוי בסייג דחכמים היו עושין סייג להרחיק אדם מן העבירה ור"ג לא חייש לסייג ומיהו בין חכמים בין רבן גמליאל כולהו מודו דלכתחלה צריך לקרותה מיד בצאת הכוכבים ...

ויש להקשות לרבנן דאמרי דאפילו דיעבד אינו יוצא אלא עד חצות אם עבר חצות מה יהא דינו שאם נאמר שלא יקרא כלל קשה כיון דקריאת שמע חיוב מן התורה היאך יכולין חכמים לפטרו ממנה. ואית דאמרי דסבירא להו דאחר חצות קורא אותה בלא ברכות שהברכות שאינן אלא מדרבנן יכולין הם בשלהם למנוע שלא יאמר אותן אחר שעבר זה הזמן אבל קריאת שמע שהוא

מן התורה קורא אותה כל הלילה ... ונראה למורי הרב נר"ו דס"ל לרבנן שאפילו קריאת שמע עצמה שהיא מן התורה כל הלילה אינו קורא אותה אחר הצות שיכולין חכמים לפטרו ממצות עשה כל זמן שעושיין כן משום סייג או משום קיום המצוה עצמה דהכי תזינן בלולב. שמצותו מן התורה יום ראשון ואפי' הכי כשחל יום ראשון בשבת פטרו חכמים ליטלו משום גזירה דשמא יעבירו ארבע אמות ברה"ר...

ובירושלמי שואל על מה נהגו העולם לקרות ק"ש קודם זה הזמן והכי אמרינן התם הקורא קודם לכן לא יצא א"כ למה קורין אותה בבהכ"נ ומהדרי לא לצאת בה אלא לעמוד בתפלה מתוך ד"ת וכיון שק"ש של בית הכנסת אינו לצאת ידי חובה ואח"כ צריך לקרותה בבית לצאת ידי חובה של תורה צריך כל אדם להיות נזהר בקריאתה ושל לא יסמוך על הקריאה שקורא על מטתו מפני כמה דברים האחד מפני שאותה שעל מטתו קורא אותה אחר אכילה ושתייה וק"ש של חוב צריך לקרותה קודם אכילה לכתחלה כדכתיבנא לעיל ועוד שאותה שעל מטתו מתוך שחושב שאינה אלא להבריח המזיקין בלבד כדלקמן (דף ה א) פעמים שאינו חושש ואינו קורא אותה ועוד שאינו מכויין לצאת בה ידי חובה מן התורה ומצות צריכות כוונה דאפי' מי שאמר שאינו צריכות כוונה מודה דלכתחלה צריכות ועוד שאפילו בלא זאת הכוונה צריך כוונת הלב לקבל עליו עול מלכות שמים במורא ובאותה שעל מטתו אינו מכויין על זה ועוד שהק"ש של חוב צריך שיאמר אותה בברכה ושיקרא לפחות ב' פרשיות ראשונות שבהן עול מלכות שמים ועול המצות וק"ש שעל מטתו אומר אותה בלא ברכה ואינו אומר אלא פרשה ראשונה בלבד ומפני כל הטעמים האלו צריך שלא לסמוך לצאת ידי חובה על אותה שקורין סמוך למטה וצריך ג"כ שלא להסמך על אותה של בהכ"נ:

8. רא"ש מסכת ברכות פרק א סימן א

מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים עד הצות. רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר. פירש"י ואנן שקורין שמע בבית הכנסת קודם צאת הכוכבים אין אנו יוצאים ידי חובתנו אלא בקריאת שמע שעל מטתנו פרק ראשון. ומה שאנו קורין אותה בבית הכנסת כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. והכי תניא בברכות ירושלמי בריש פירקין הקורא את שמע קודם לכן לא יצא. א"כ למה קורין אותה בבית הכנסת. לא להוציא (את הרבים) ידי חובתן אלא כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה וכן כתב הריב"א והרי"ף גיאת ז"ל וכן כתב רב עמרם ז"ל [נ"א ומחמת זה כתב] שצריך לברך אקב"ו על קריאת שמע כשהוא קורא לפני מטתו. מתוך דבריהם משמע שאדם יוצא ידי חובתו מתוך קריאתה ול"נ לר"ת ז"ל שהרי ק"ש שעל מטתו אין אנו קורין כי אם פרשה ראשונה ושלא בברכותיה ובבית הכנסת אנו קורין אותה כולה בברכותיה בלא זמנה ועוד דקאמר בגמרא אם תלמיד חכם הוא אינו צריך לקרות ק"ש על מטתו. ויש לדחות דמירי היכא דקרא בזמנה בבהכ"נ.

9. שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלת המנחה סימן רלג סעיף א

מי שהתפלל תפלת המנחה לאחר ו' שעות ומחצה ולמעלה, יצא. ועיקר זמנה מט' שעות ומחצה ולמעלה עד הלילה לרבנן, ולרבי יהודה עד פלג המנחה שהוא עד סוף י"א שעות חסר רביע. הגה: ומשערי' שעות אלו לפי ענין היום, ואף אם היום ארוך משערינן לי"ב שעות והם נקראים שעות זמניות, וכן כל מקום ששיערו חכמים בשעות, משערינן לשעות אלו (רמב"ם בפ"י המשנה בפ"ק דברכות), ואסיקנא, דעבד כמר, עבד; ודעבד כמר, עבד; והוא שיעשה לעולם כחד מינייהו, שאם עושה כרבנן ומתפלל מנחה עד הלילה, שוב אינו יכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה; ואם עושה כר' יהודה ומתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, צריך לזוהר שלא יתפלל מנחה באותה שעה; ועכשיו שנהגו להתפלל תפלת מנחה עד הלילה, אין להתפלל תפלת ערבית קודם שקיעת החמה; ואם בדיעבד התפלל תפלת ערבית מפלג המנחה ולמעלה, יצא. ובשעת הדחק, יכול להתפלל תפלת ערבית מפלג המנחה ולמעלה. הגה: ולדידן במדינות אלו שנוהגין להתפלל ערבית מפלג המנחה, אין לו להתפלל מנחה אחר כך; ובדיעבד או בשעת הדחק, יצא אם מתפלל מנחה עד הלילה דהיינו עד צאת הכוכבים (בית יוסף בשם אהל מועד ורשב"א).

10. משנה ברורה סימן רלג ס"ק ו

לעולם כחד - פ' שלא ינהוג פעם כך ופעם כך משום דהוה תרתי דסתרי אפילו למחר ומכ"ש שלא יתפלל ביום אחד מנחה אחר פלג כרבנן וערבית קודם צה"כ:

11. משנה ברורה סימן רלג ס"ק יא

ובשעת הדחק וכו' - ר"ל דאף אם דרכו תמיד להתפלל מנחה אחר פלג מ"מ יכול להתפלל תפלת ערבית ג"כ בזמן הזה ומ"מ אין להקל בזה רק אם עכ"פ באותו היום התפלל מנחה קודם פלג אבל אם באותו היום גופא התפלל מנחה אחר פלג שוב אסור לו להתפלל ערבית קודם הלילה דהוי תרתי דסתרי באותו יום גופא וכ"ז אם מתפלל ביחידי אבל צבור שהתפללו מנחה וכשילכו לביתם יהיה טורח לקבצם שנית לתפלת ערב ויתבטל תפלת הצבור לגמרי הקילו האחרונים שמותר להתפלל ערבית סמוך למנחה ועיין לקמן בסימן רל"ה ס"א:

12. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רסז סעיף ב

מקדימין להתפלל ערבית יותר מבימות החול, ובפלג המנחה יכול להדליק ולקבל שבת בתפלת ערבית ולאכול מיד

13. משנה ברורה סימן רסז ס"ק ג

ובפלג וכו' - משמע מדברי המ"א דאפילו הנוהגין להתפלל מעריב בזמנה מותריים להתפלל בליל שבת מבע"י ובלבד שיהיה מפלג המנחה ואילך דכיון דמצותה להוסיף מחול על הקודש וכבר קבל שבת עליו יכול לסמוך על דעת הסוברים דהוי כלילה לענין תפלה אך הנוהג כן יזהר עכ"פ בע"ש להתפלל מנחה קודם פלג המנחה כדי שלא יהיה תרתי דסתרי אהדדי [היינו דלדעת ר' יהודה בגמרא זמן מנחה נמשך רק עד פלג המנחה ומשם ואילך הוא זמן תפלת ערבית ולדעת רבנן זמן מנחה הוא עד סוף היום וזמן מעריב הוא בערב] [ג] וי"א דבצבור יש להקל להתפלל מעריב מבע"י אף אם התפלל מנחה אחר פלג המנחה [ד] ונ"ל שאין לסמוך על זה רק כשהוא מתפלל מעריב עכ"פ בבין השמשות ובשעת הדחק אבל לא כשהוא עדיין ודאי יום וק"ש יחזור ויקרא כשהוא ודאי לילה ועיין בבה"ל:

14. ביאור הלכה סימן רסז ד"ה ובפלג וכו'

ובפלג וכו' - עיין במ"ב במש"כ וי"א דבצבור וכו' הוא מדה"ח שכתב דבצבור יש להקל מטעם כיון דבשאר מקומות נוהגין להקל בזה גם בחול וכמש"כ המ"א בסימן רל"ה מטעם שטרחא לאספם פעמים ולקבצם עכ"פ יש להם לסמוך על האי טעמא בערב שבת עכ"ל. ומה שכתבנו שאין לסמוך וכו' הוא משום דכל האחרונים לא הזכירו קולא זו וטעמם הוא כיון דאנן נהיגין בשאר ימות החול להתפלל בזמנה כדין משום שאין לקולא זו מקור מן הש"ס איך נסמוך על קולא זו בשבת. ומה שכ' דבבה"ש יש לסמוך להקל בשעת הדחק עיין בסימן תפ"ט סק"ו במ"א לענין ספירה ועיין לעיל בסימן רס"א בבה"ל ד"ה ושעור זמן. אך לענין ק"ש שהוא דאורייתא בודאי צריך מן הדין לחזור ולקראה בשעה שהוא ודאי לילה וכנ"ל בסימן רל"ה ס"א:

15. ספר מגן אברהם על או"ח סימן רסז:

...כתוב בשל"ה בשם ס"ח דמ"מ צריך לאכול כזית כלילה כדי לקיים ג' סעודות בשבת וכ"כ הב"ח סי' תע"ב בשם ר"ל מפראג אבל בתוס' ורא"ש משמע דיכול לגמור הסעודה מבע"י וכ"כ הת"ה סי' א' וכ"מ ברי"ו ח"א וטעמא דאחר פלג המנחה חשבינן לילה (" ומ"מ טוב להחמיר:

16. רשב"ם בראשית פרק א פסוק ה

ויהי ערב ויהי בקר - אין כתיב כאן ויהי לילה ויהי יום אלא ויהי ערב, שהעריב יום ראשון ושקע האור, ויהי בוקר, בוקרו של לילה, שעלה עמוד השחר. הרי הושלם יום א' מן ה' ימים ...

17. רש"י מסכת ברכות דף ב עמוד א

כדי להרחיק אדם מן העבירה - ואסרום באכילה קודם זמנן, כדי שלא יבא לאכלן לאחר עמוד השחר ויתחייב כרת, וכן בקריאת שמע - לזרז את האדם, שלא יאמר: יש לי עוד שהות, ובתוך כך יעלה עמוד השחר ועבר לו הזמן, [1] והקטר חלבים דקתני הכא לא אמרו בו חכמים עד חצות כלל, ולא נקט להו הכא אלא להודיע שכל דבר הנוהג בלילה - כשר כל הלילה, והכי נמי תנן בפרק שני דמגילה (דף כ, ב) כל הלילה כשר לקצירת העומר ולהקטר חלבים ואברים.

18. רמב"ם יד החזקה הלכות מעשה הקרבנות פרק ד

(ב) כל שקרבו מתיריו ביום מעלין אותו על המזבח כל הלילה כיצד זבחים שנוק דמם ביום מקטירין אימוריהן בלילה עד שיעלה עמוד השחר וכן איברי העולות מקטירין אותן בלילה עד שיעלה עמוד השחר [2] וכדי להרחיק מן הפשיעה אמרו חכמים שאין מקטירין האימורין ואיברי העולה אלא עד חצות הלילה:

19. תוספות מסכת ברכות דף ב עמוד א

מברך שתיים לפניו וכו' - (ירושלמי) ושבע ברכות הוי כנגד שבע ביום הללתיך (תהלים קיט) ולא קא חשיב יראו עינינו דההיא ברכה תקנו רבנן כדי להמתין לחבריהם בבית הכנסת. ודוקא בבית הכנסת שלהם שהיו עומדים בשדה והם מסוכנים מן המזיקים אבל בבתי כנסיות שלנו אין צריכין להמתין לחבריהם אלא בלילה.

20. מרומי שדה מסכת ברכות דף ב עמוד א

שם. תוס' ד"ה מברך כו'. אבל בבתי כנסיות שלנו אין צריכים להמתין לחבריהם אלא בלילה. פי' לאפוקי ב"כ שלהם שהיו צריכים לכך. אפילו שהיו מתפללים ערבית מפלג המנחה ולמעלה. משא"כ בבתי כנסיות שלנו. אפילו כשמתפללים ערבית. אבל אם זהו ביום אינו צריך. וזהו שדייק הרמ"א בסי' צ' סט"ו שמתפללים בלילה עיי"ש:

21. תוספות מסכת ברכות דף ב עמוד ב

אמר ליה ר' יהודה והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים - תימא תיקשי ליה לנפשיה שהרי פלג המנחה מבעוד יום היא והוא אומר (לקמן דף כז.) מיד כשיעבור פלג המנחה הוי זמן תפלת ערבית. ויש לומר דלדידיה לא קשיא דלא דריש בשכבך ובקומך אבל לרבנן דדרשי קשיא דאינו זמן שכיבה.

22. ספר שערים מצויינים בהלכה

אבל בספר חסידים (סי' רסט) כתב, שביליל שבת צריך שיאכל כדי שיעור בלילה, ומה שאמרו משעה שבנ"א אוכלין פתן בערב שבת, לפי שאין לרבים נרות ארוכות כדי שיהיו דולקים להמתין לאחר צאה"כ. ועי' בב"ח (או"ח סי' תעב) בשם מהר"ל מפראג (גבורות ה' פמ"ח) דשאני קידוש דקאי על השבת ויכול להוסיף על קדושתו, משא"כ באכילה צריך שתהי' בלילה. ועי' בטו"ז (סי' רצא סק"ו)

משעה שבנ"א נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות. פרש"י ממהרין לסעודה שהכל מוכן. וכ"כ בשטמ"ק דכיון דהכל מתוקן לסעודה אין להם לעכב כלום. ועי' בתוס' לעיל (ע"א סוד"ה מאימתי) דסעודת שבת היתה מבעוד יום. ובמג"א (סי' רסז סק"א) הוכיח מדברי התוס' והרא"ש דלא בעינן שיאכל לכל הפחות כזית משתחשך.

*****

1. ספר בניהו בן יהוידע על ברכות דף ב/א

מאימתי קורין את שמע בערבית, נראה לי בס"ד משיח אליהו מספרם שמע, ושאל מאימתי קורין אותם לבוא בערבית הוא אלף השישי הנקרא עת ערב, ואמר משעה שהכהנים הם תלמידי חכמים שנקראים כהנים, נכנסים לבתי מדרשות לאכול בתרומתן תורה שבעל פה שנקראת על שמם כמו שאמרו חכמינו ז"ל על פסוק [תהלים א' ב'] כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יגהג יומם ולילה, ולכן לא אמר בתרומה אלא בתרומתן, ויודע עסק תורה שבעל פה מסוגל לביאת משיח ואלהיו ז"ל יותר מעסק תורה שבכתב, וכמו שאמרו חכמינו ז"ל על הפסוק [הושע ח' י'] גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם, יתנו לשון מתניתין:

2. ספר מגדים חדשים על עירובין דף סה

✓ וכתב נסו"מ ערוגת הנפש או"ח (סימן א'), שכל מה שהפליגו חז"ל בגודל השנה של עסק המורה כלילה, כוונתם על אשמורת הנוקה, ולא על חזי לילה הראשון ע"ש. [יש להעיר דכן מצינו במשנה ריש ברכות (ב' א) נרי"ג שנאו בניו מצית המשחה, אמרו לו לא קרינו את שמע, אמר להם

אם לא עלה עמוד השחר כו'. הרי שנאלו אם ר"ג באשמורת הנוקה לפני עלות השחר שיושב ועוסק במורה.

3. הקדמה לספר אגלי טל

ראיתי לקיים בן יכבד אב לכתוב בפתיחת ספרי דבר מה ששמעתי מכבוד אאמור זצ"ל בפ"י משנה ראשונה דברכות מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן. ואינו טובן התל"י זה בזה. ואמר א"א ז"ל דענין הערב שמש שהצריכה תורה דאף אחר שטבל מ"מ מאחר שהי' טמא באותו יום נשאר בו רושם שומאה כל היום ובהערב שמש שבא יום אחר שלא הי' בו שומאה נסתלק גם הרשימה. וכאשר הוא בטומאה כן הוא לעומתו בקדושה כשמקבל עליו עול מלכות שמים שחרית אף שאח"כ אין מחשבתו כזה מ"מ נשאר בו רושם קבלת עול מלכות שמים כל היום. ובערב שבא יום אחר נסתלק גם הרשימה וצריך לקבל עמ"ש טחדש עכ"ד פי חכם. ומצאתי כדבריו בפע"ח שער מנחה פ"א ז"ל כי לפי ששאר עדיין רושם מן המוחין של ק"ש של שחרית. לכן אין עתה צריך לוטר ק"ש במנחה. עכ"ל פע"ח: